

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ԺԲ.

ՊԱՆՔԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԼԵՁՈՒՆ

Կը հասնինք վերջապէս ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԻՆ մատնանշած Բարեկարգական վերջին այս երկու հարցերուն, որոնց մասին մեր տեսութիւնը անկարելի չենք կարծեր միանգամայն ամփոփել Սիոնի այս թիւին մէջ:

Պահքի խնդրոյն մասին յրնդհանուրն համամիտ ենք ծրագրին մէջ պարզուած կարծիքին՝ վերապահութեամբ մը լուի: Մենք չենք մտածեր, ինչպէս կը թուի խորհիլ Գերագոյն Որոհուողը, թէ ցայսօր պահք «պահողներն էլ մեծ մասամբ ոչ իբր ապրում, այլ իբրեւ սովորոյթ են պահում»: Ո՛չ. բնաւ. կը ճանչնամ դեռ շատ շատեր, որոնք այսօր իսկ, եւ քիչ մը ամէն տեղ, պահեցողութիւն կ'ընեն, այսինքն ինքզինքնին սննդական գրկանքի կ'ենթարկեն պարզապէս կրօնական պարտականութեան զգացումով: Ու այս մասին երկու տարի առաջ կը գրէր մեզի իր ժողովուրդին ճշմարտապէս հոգեւոր հայր պատկանելի եւ գիտուն արքեպիսկոպոս մը թէ կը վախճար որ լեռնական գիւղացիները, հոգեպէս եւ բարոյապէս մաքուր հաւատաւորներ, որոնք մեծ թիւ մը կը կազմեն իր թեմին մէջ, պիտի խորապէս վրդովուին իրենց հաւատքին մէջ: Այնպէս որ բոլորովին ուղիղ չէ ըսել թէ «այս հարցը կեանքն ինքն է լուծել» արդէն: Եւ յետոյ, եթէ պահքը հոգեւոր ապրումի տեսակէտով ոչ մէկ նշանակութիւն չունի այլեւս, ինչո՞ւ Գերագոյն Որոհուողը պարտադիր ընել կ'ուզէ զայն Ս. Զատիկի եւ Ս. Մննդեան շաբաթապահքերուն, եւ ամէն Ուրբաթ օրերուն, որոնք խաչելութեան յիշատակին են նուիրուած:

Զենք անդրադառնար տակաւին հարցին առողջապահական կողմին, զոր շատ ողջամիտ ոգւով վեր կ'առնէ բժշկապետ Ա. Բաբայեան իր «Եկեղեցական Առողջապահութիւն» խորագրով ուսումնասիրութեան մէջ, պահքի նշանակութիւնը գիտականօրէն բացատրելով, եւ անոր մէջ տեսնելով ժողովուրդը «հանապազօրեայ մակերութիւնից» զգուշացնելու, «այսինքն մեղէնի եւ բանջարեղէնի փոփոխութիւնով որոշեալ ժամանակներում մարդու առողջութիւնը աւելի ապահովուած» լինելու կարգադրութիւն մը Եկեղեցւոյ կողմէ, որ այն հին բարի օրերուն ժողովուրդին հոգեւոր եւ մարմնաւոր բովանդակ կեանքին վերսկողութեան եւ ուղղութեան պարտականութիւնը կու տար ինքզինքին: Ոչ ոք կրնայ ուրանալ այս տեսութեան բացարձակ ճշդութիւնը:

մասկերութեան եւ ոգելից ըմպելիի ժողովիւնը ունեցող ժողովուրդներու մէջ չափազանց շատ են կաթուածի, քաղցկեղի եւ ուրիշ հիւանդութիւնները որոնք «համեմատաբար շատ սակաւադէպ են հացեղէն եւ բանջարեղէն առատ գործածող (պահլ պահող) ժողովուրդներու մէջ»։ պատկեր՝ որ ճշմարտութեամբ կը գտնենք մեր առջեւ ու մեր մէջ, քաղցեանի եւ գիւղական կամ լայնօրէն բարեկեցիկ եւ չափաւոր տնտեսականի տէր ընտանիքներու կենցաղին մէջ, ուր գիտենք թէ առողջութիւնը ո՞ր կողմն է աւելի ամուր։

Բայց արդար չենք գտներ ծանրանալ այժմ այս կէտին վրայ, քանի որ հանրային եւ անհատական առողջապահութիւնը աւելի գործնական եւ ապահով ձեռքերու մէջ կը գտնուի ներկայիս, շնորհիւ քաղաքային իշխանութեան ձեռնարկած միջոցներուն եւ առողջաբանական գիտութեան լայնօրէն ժողովրդականացման։

Ու պահքի մասին վերեւ մեր ակնարկած նկատողութեան վրայ հիմնուելով, կը կարծենք թէ փոխանակ վերցնելու պահլքը, լաւագոյն է կալաւառ թողուլ զայն, պարտաւորիչ ընելով միայն քրիստոնէական երկու մեծ տօներու եւ Ուրբաթ օրերու պահեցողութիւնը, եւ այդ օրերուն նաեւ միայն արգելելով պսակի կատարումը, ինչպէս կ'առաջարկէ ՁեկՈՒՑՈՒՄը, եւ ինչպէս ժամանակաւ Հոգելոյս Տ. Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան առաջարկած էր Հոգելոյս Տ. Գէորգ Ե. Կաթողիկոսին։ Կալաւառ թողուելիք միւս պահոց օրերուն պսակի կատարումը արգելելու տեղի չկայ բնաւ. երկուքն ալ սուրբ են, պսակը իբրեւ խորհուրդ Եկեղեցւոյ եւ պահլքը իբրեւ բարեպաշտական գործ։ Ի հնումն արգելուած էր պահոց օրեր պսակ կատարել, պարզապէս՝ որպէսզի, ինչպէս կը հասկցուի Շնորհալիի մէկ ակնարկութենէն, ապաշխարութեան օրերու մէջ խրախճանական դժուարիւններ չըլլան։ Այժմ, առ հասարակ, հարսանեկան այն հին բազմատօները չկան արդէն, եւ նոյնիսկ կարելի է կանոնադրել որ այդպիսի օրերու պատահած պսակները տրուին անհանդէս պարգուութեան մէջ։

*

Գալով երկրորդ խնդրոյն, «Աստուածապաշտութեան լեզու» հարցին, այդ մասին կատարելապէս նոյն կը պահենք մեր տեսութիւնը, զոր յատուկ գրութեամբ ժամանակին ներկայացուցած ենք արդէն Մայր Աթոռոյ, եւ Սիմնի մէջ ալ հրատարակած։ Ներուի մեզի հետեւաբար նոյնութեամբ վերարտադրել զայն հոս, իբրեւ մեր անխախտ համոզումը վերաբերութեամբ որքան նուիրական նոյնքան շահեկան այս խնդրոյն։

«Եկեղեցական Բարեկարգութեան կարեւոր կէտերէն մին եւս պաշտամունքի լեզուին՝ անսինքն Գրաբարի խնդիրն է»։ Հարցը կը դրուի սա կերպով. քանի որ Գրաբարը ընդհանուր առմամբ անհասկնալի է ժողովուրդին, անիկա անլեւս չի կրնար

ծառանել հողեւորապէս, չկարենալու հաւատացեալին հաղորդել Ս. Գրոց աղօթքներու, երգերու եւ զանազան ընթերցուածներու իմաստը:

Եթէ լուկ այս տեսակէտէն, այսինքն հասկացողութեան անկիւնէն նայուի խնդրոյն վրայ, պէտք պիտի ըլլայ այն ատեն ոչ միայն իսկոյն Աշխարհաբարը ընդունիլ Եկեղեցւոյ մէջ, այլ տաճկախօս հայերուն համար եւս, որոնք փոքրիկ թիւ մը չեն ներկայացներ, որդեգրել Թուրքերէնը, իսկ ի պիւիւս աշխարհի ցրուած հայազաղութներուն համար, որոնք հետզհետէ Մայրենի լեզուն կորսնցնելով տեղական երկրալեզուներուն մարտութիւնը միայն կը ստանան տարուէ տարի, կարգադրել որ իւրաքանչիւր գաղթաւայրի մէջ գործածուի զոր օրինակ Ֆրանսերէնը՝ Ֆրանսայի, Անգլիերէնը՝ Հնդկաստանի, Անգլիոյ եւ Ամերիկայի, եւ Սպաներէնն ու Փօրթուկալերէնը Հարաւային Ամերիկայի գաղութներուն համար, առանց յիշելու Արեւմտեան եւ Արեւելեան բարբառներու առթիւ եւս ուրոյն տնօրինութիւն մը ընելու հարկը:

Արդ, ըսենք նախ թէ անհասկացողութեան հարցը միմիայն լեզուի խնդիր չէ. Ս. Գրքի, կրօնական եւ եկեղեցական գրութեան հասկացողութեան համար եթէ ոչ հաւասար այլ բաւական կարեւոր չափով անհրաժեշտ է նաեւ կրօնական կրթութիւնը: Տակաւին պակաս քան կէս դար մը առաջ, հիւր դեռ մեր վարժարաններուն մէջ կրօնի ուսումը ունէր իրեն արժանի տեղը, երբ մեր քահանաները իրենց կոչումին աւելի արժանաւոր անձեր էին՝ ընտանեկան յարկերէն ներս ալ կենդանի պահելու համար միշտ Եկեղեցւոյ եւ կրօնի հողին, երբ եկեղեցական պաշտամունքին խուռներամ բազմութեամբ ներկայ կը դառնուէր միշտ ժողովուրդը, Գրաբարը առհասարակ հասկնալի էր նոյնիսկ տաճկախօս գաւառներուն մէջ. պարզ է ուրեմն թէ բոլորովին արդար չէ նախնեաց լեզուին վրայ ծանրացնել պաշտամունքի անհասկնալիութեան ամբաստանութիւնը:

Բայց կայ տակաւին ուրիշ կարեւոր պարագայ մը, որուն կարելի եւ ներելի չէ անուշադիր մնալ: Ի՞նչ բարդութիւն պիտի ստեղծէ Եկեղեցւոյ ներքին կեանքին մէջ՝ բազմաթիւ եւ այլապէրպէս լեզուներու այդ յաճախութիւնը, դժուարացնելով իրարու հետ հաղորդակցութիւնը միեւնոյն Եկեղեցիի զանազան մասերուն, որոնց համար ամենէն կարեւոր պէտքերէն մին է լեզուի միութիւնը: Եւ յետոյ, պէտք չէ բնաւ մոռնալ թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին, իբրեւ գերազանցապէս ազգային Հաստատութիւն մը, կոչումն ունի Հայութեան մէջ պահպանելու ինչ որ ազգային է եւ ազգին հոգւոյն հետ կը զօդէ իր ժողովուրդը: Գրաբարը, իբրեւ մեր պատուական նախնեաց լեզուն եւ բարբառը, միակ կապն է այսօր, որ կը միացնէ զմեզ տակաւին մեր նախնեաց հետ. ու Եկեղեցին է, այժմ, այն զանձարանը, ուր մեր անցեալ սրբութեանց հետ կը պահպանուի դեռ Գրաբարը:

անոր վտարումը մեր Եկեղեցիէն՝ գրեթէ պիտի նշանակէր խզում մեր նախնեաց հետ, ինչ որ անշուշտ ցանկալի չէ ոչ մէկ Հայու։ Եթէ Կաթողիկ Եկեղեցին, իր հօտին այլացեղ եւ այլալեզու աղքերը իրարու հետ կրօնական կապակցութեան մէջ պահպանելու միջոցներէն մին կը նկատէ պաշտամունքի լեզուին միութիւնը, եւ ատոր համար մինչեւ Հնդիկ ու Զինացի կաթողիկներուն կը հարկադրէ Լատիններէնը, որ անոնցմէ ոչ մէկուն համար սակայն ունի կենսական կարեւորութիւն մը՝ ո՛չ քրիստոնէական եւ ո՛չ ազգային տեսակէտով, եթէ Օրթոտոքս Եկեղեցին, միեւնոյն պատճառով եւ առաւել իրաւունքով անշուշտ թէեւ նուազ չափով մը կը հարկադրէ իրեններուն՝ Յունարէնը, Հայաստանեայց Եկեղեցին առաւելագոյն եւս աստիճանով ունի իրաւունք եւ նոյն ատեն պարտականութիւն Հայ ժողովուրդին իբր հոգեւոր պաշտամունքի լեզու հարկադրելու Գրաբարը, իբրեւ լեզուն՝ որով Քրիստոնէութիւնը քարոզուեցաւ եւ հաստատուեցաւ մեր մէջ, որուն միջոցաւ Ազգը տիրացաւ իր ցեղային դիտակցութեան եւ տոհմիկ գրականութեան, որուն մէջ կը պահպանուին մեր մտաւոր եւ բարոյական, քաղաքական եւ կրօնական անցեալին բոլոր յիշատակարանները, եւ որուն աղբսը, վերլսպէս, շատ աւելի սերտ եւ յստակ լինելով մեր արդի լեզուին հետ քան Լատիներէնը՝ իրմէ ծնած Ռոման լեզուներուն հետ, ունի ամէն առաւելութիւն՝ ոչ միայն օգնելու Աշխարհաբարի զարգացման, որուն համար անհրաժեշտ է որ անեղծ մնայ անոր հետ մեր մտքին եւ սրտին հաղորդակցութիւնը, այլ նաեւ իր մո՛լ անքակ պահելու համար մեր հոգւոյն կցորդութիւնը մեր նախնեաց հոգւոյն հետ, պէտք է մնայ անիկա լեզուն մեր պաշտամունքին։ Միւս կողմէ սակայն լաւագոյն է եւ կարեւոր որ մեր ամբողջ ժամակարգութիւնը տպուի առճեռն հատորի մը մէջ, նոյն էջին վրայ սիւնակի մը մէջ դնելով Գրաբարը, եւ առնթեր՝ երկրորդ սիւնակի մը մէջ՝ Աշխարհաբարը եւ կամ հաւատացեալէն հասկցուած որեւէ լեզու։ Կարելի է նոյնպէս Ս. Պատարազը եւ աղօթքները եւ շարականները բոլորովին պահելով Գրաբար, քարոզանման մեծ աղօթքները կարգաւ միայն Աշխարհաբար, իսկ Հին Կտակարանի եւ Առաքելական ընթերցուածները նոյնպէս կարգաւ լոկ կամ նաեւ Աշխարհաբար։ Աւետարանի ընթերցուածները պէտք չկայ բնաւ Աշխարհաբարի վերածելու. ա՛յնքան պարզ է անոնց Գրաբարը, ինչպէս իրենց իմաստը»։

Ու ա՛յս է արդէն նաեւ Գերագոյն Հոգեւոր Ժողովին տեսութիւնը, որո՛ւ միայն կը յանգի, հարցին բոլոր դժուարութիւնները նկատի առնելէ վերջ։

(«Սիւն», 1938 Նոյեմբեր)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ